

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «ОСНОВИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ»

Анотація: У статті висвітлено результати науково-дослідної роботи творчого колективу з підготовки молодих науковців в Україні у контексті європейської інтеграції. Головна увага зосереджена на визначенні змісту і структури організаційної моделі підготовки аспірантів і здобувачів та її науково-методичному забезпеченню.

Ключові слова: науково-дослідна робота, європейська інтеграція, зміст навчання аспірантів, модель підготовки молодих науковців, науково-методичне забезпечення, результати дослідження.

Саюк В. И.

ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ «ОСНОВЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ»

Аннотация: В статье представлены результаты научно-исследовательской работы творческого коллектива с подготовки будущих научных работников в Украине в контексте европейской интеграции. Главное внимание сосредоточено на определении содержания и организационной модели подготовки аспирантов и соискателей, ее научно-методическому обеспечению.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, европейская интеграция, содержание обучения аспирантов, модель подготовки будущих научных работников, результаты исследования.

Sayuk V. I.

ORGANIZATIONAL AND METHODOICAL BASES OF REALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROGRAM "BASES OF PSYCHOLOGO-PEDAGOGICHESKIH OF RESEARCHES IN SYSTEM OF POSTDEGREE PEDAGOGICAL EDUCATION"

Annotation: Results of research work of creative collective are presented in article from preparation of future scientists in Ukraine in a context of the European integration.

The main attention is concentrated on definition of the contents and organizational model of preparation of graduate students, methodical providing.

Keywords: research work, European integration, content of training of graduate students, model of preparation of future scientists, results of research.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний розвиток науки пов'язаний з міжнародною координацією наукової праці, створенням наукових установ, мобільністю науковців, викладачів, аспірантів. Однією із сильних сторін розвинутих країн світу є підготовка наукових кадрів у провідних університетах і наукових центрах. У багатьох із них аспірантура (докторантура) переживає період інтенсивних змін, зумовлених адаптацією до глобального ринку інтелектуальної праці, запитів суспільства, що ґрунтується на знаннях, необхідністю підготовки нового покоління дослідників.

Оскільки перехід до нової системи підготовки молодих науковців є процесом об'єктивно необхідним і фактично незворотним, то проблему змісту підготовки молодих науковців першочергово належить вирішувати і в нашій державі. У зв'язку з цим у ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» з 01.01.2009 р. по 31.12.2011 р. творчим науковим колективом проводилося наукове дослідження «Організаційно-методичні засади реалізації освітньої програми «Основи психолого-педагогічних досліджень» у системі післядипломної педагогічної освіти». У складі творчого колективу НДР працювали: Саюк В.І., науковий керівник теми, пров.наук.співр., к.пед.н., доц.; Чернишова Є.Р. – ст. наук.співр., к.пед.н., проф.; Гузій Н.В. – гол.наук.співр., д.пед.н., проф.; Воляннюк Н.Ю. – гол.наук.співр., д.пед.н., проф.; Ануфрієва О.Л. – ст.наук.співр., к.пед.н., доц.; Скоробагатько Н.М. – ст.наук.співр., к.філол.н., доц.; Штомпель Г.О. – наук.співр., к.пед.н., доц.; Осокіна Ю.С. – наук.співр., к.філософ.н. Концепцію, завдання і програму наукового дослідження розроблено д.псих.н., проф. В.А.Семиченко.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання даної проблеми. Європейські міністри, відповідальні за вищу освіту, Теорія та методика управління освітою, № 9, 2012 р.

зазначили у Комюніке конференції (Льовен і Лувен-ла-Ньов, 28-29 квітня 2009 р.) «...вища освіта має ґрунтуватися на сучасному рівні досліджень і розвитку науки, сприяючи, таким чином, інноваціям та креативності у суспільстві. Докторські програми мають забезпечувати дисциплінарні дослідження високої якості і все більше доповнюватися міждисциплінарними та міжгалузевими програмами. Більше того, державні органи і вищі навчальні заклади мають збільшувати привабливість кар'єрного зростання дослідників-початківців» [2].

Якщо проаналізувати вітчизняну наукову і науково-методичну літературу з проблеми підготовки молодих науковців, то можна зробити висновок: найбільша кількість публікацій приходить на вивчення методології наукових досліджень; окремі питання організації та методики науково-дослідницької діяльності розкриті В.М.Шейко та Н.М. Кушнарєнко [4], формуванню дослідницької культури молодих науковців присвячена робота В.А. Семиченко [3], організації вузівської науки приділена увага В.Т.Британ [1]. Не зважаючи на значну кількість робіт, що розглядають процес наукової діяльності (Ю.К.Бабанський, С.У.Гончаренко, С.Є.Зак, О.І.Кочетов, А.О.Ковирляг, М.М.Скаткін, О.І.Ракітов та ін.), проблема розробки змісту підготовки аспірантів і здобувачів залишилася поза увагою науковців.

Формулювання цілей (постановка завдання). Мета науково-дослідної роботи «Організаційно-методичні засади реалізації освітньої програми «Основи психолого-педагогічних досліджень» у системі післядипломної педагогічної освіти» – визначення змісту навчання аспірантів денної і заочної форм відповідно до вимог Болонської декларації.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реформування вищої освіти та вступ до європейського освітнього простору, актуалізували проблему підготовки молодих науковців і в Україні. Це обумовлено рядом причин: кількістю осіб, які навчаються в аспірантурі і кількістю захищених дисертацій, недостатнім рівнем методологічної і дослідницької культури здобувачів, відсутністю цілеспрямованої роботи з її

підвищення, а як наслідок – терміном підготовки й якістю кандидатської дисертації, здійсненні наукової діяльності у майбутньому тощо. Водночас в умовах ринкової конкуренції, перед вищими навчальними закладами постало питання соціально-економічної ефективності підготовки аспірантів і здобувачів, яке вимагає значних капіталовкладень.

Зростання кількості випускників вузів, які проходять підготовку в аспірантурі, розширення спектру професійного розвитку, зумовлюють диверсифікацію аспірантських програм і присвоєння докторських ступенів у багатьох країнах світу. Зокрема, в американських університетах ще на початку ХХ століття створено широку систему аспірантських шкіл, у яких навчання поєднує теоретичні курси з практичними дослідженнями. Залежно від рівня освіти, підготовки аспіранта (докторанта), його наукових напрацювань, термін навчання складає від 3 до 5 років, хоча більшість здобувачів наукового ступеня готують роботи і виходять на захист за 1 – 3 роки. Навчаючись у аспірантурі (докторантурі) в США, молоді науковці повинні прослухати кілька обов'язкових і факультативних курсів (близько 15 лекційних курсів), взяти участь у семінарах, конференціях та інших наукових заходах. Останнім часом спостерігається зростання обсягу практичних і тренінгових занять, які орієнтують майбутніх науковців на практичну діяльність у конкретній галузі економіки. Зокрема, найбільш популярними серед молодих науковців є такі тренінги, як «управління проектами», «складання технічних завдань і написання проектних заявок», «права інтелектуальної власності» тощо. Вважається, що цього достатньо для набуття досвіду науково-дослідницької роботи, підготовки і захисту дисертації.

Поширення і доступність європейської системи вищої освіти призвело до збільшення бажаючих учитися в аспірантурі. Після її закінчення переважна кількість нових докторів йшла працювати не в університети, а промислові компанії. У зв'язку з цим, виникла потреба у більш чіткому визначенні змісту навчання в аспірантурі. Національні системи вищої освіти Європи дедалі частіше почали переходити на американську модель аспірантської школи та впроваджувати

теоретичні курси. Замість індивідуального навчання дослідницькій діяльності кожного аспіранта під керівництвом досвідченого дослідника, аспірантів почали навчати групами, впроваджуючи навчальні курси по спеціальності.

Подібна ситуація сьогодні спостерігається і на пострадянському просторі. Наприклад, у Росії більшість провідних університетів почали запроваджувати освітні програми для аспірантів, у яких теоретичні курси поєднуються із практичними дослідженнями. Факультативні дисципліни, запропоновані аспірантам, обираються добровільно. Додаткові освітні професійні програми, які передбачені у нормативних документах для вивчення на рівні післядипломної освіти, дають можливість не тільки отримати кваліфікацію «Викладач вищої школи», але й набуті додаткових умінь для здійснення дослідницької діяльності.

В Україні перейти до нової системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації неможливо, якщо також не поєднати теоретичну підготовку і наукове дослідження аспірантів. Адже, як показує практика, відсутність нормативної бази щодо змісту й організації підготовки молодих науковців суттєво впливає на якість і результат дисертаційних робіт аспірантів і здобувачів. Окремі вищі навчальні заклади та науково-дослідні інститути намагаються подолати цей недолік, організовуючи на громадських засадах, лекційні заняття з проблем дослідницької діяльності молодих науковців. Однак такі заняття мають безсистемний характер, оскільки теми, які пропонуються аспірантам і здобувачам, визначаються тільки науковими інтересами лекторів. Поза увагою залишаються питання системного формування дослідницької культури майбутніх науковців, розвитку дослідницьких компетентностей, професіоналізму тощо. Подолати зазначені недоліки, на нашу думку, могла б очно-дистанційна модель підготовки молодих науковців.

Колектив розробників науково-дослідної теми висловив припущення щодо можливості коректного поєднання реальних ресурсів закладу, який здійснює підготовку молодих науковців, самих аспірантів, наявний час перебування в аспірантурі з перевагами очно-дистанційного навчання. Таким чином, можна, не очікуючи глобальних змін у суспільстві, приступити до покращення ситуації

навчання в аспірантурі вже зараз. Зазначена наукова тема передбачала розробку та апробацію такої моделі роботи з аспірантами, яка містила б нормативні навчальні курси і разом з тим могла бути впроваджена без додаткових матеріальних і часових затрат в існуючу систему.

Головними складовими моделі є освітня програма, зміст наукової і педагогічної практик, науково-дослідна робота. Їх змістову характеристику подано нами у таблиці 1.

Структурні складові моделі формалізовано і представлено як описові характеристики підготовки молодих науковців. Зокрема, освітня програма підготовки аспірантів формується з урахуванням наступного:

- максимальний обсяг навчального навантаження аспіранта в період теоретичного навчання складає 30 годин на тиждень, включаючи всі види аудиторної та самостійної роботи;
- зміст навчання аспірантів передбачає визначення інваріантних (базових) і варіативних (за вибором вузу і аспірантів) дисциплін, спрямованих на розвиток дослідницької компетентності молодих науковців;
- розроблених навчальних планів і навчально-методичного забезпечення на кожний рік навчання аспірантів.

До інваріантних (базових) дисциплін ми можемо віднести «Основи наукових досліджень», «Філософію освіти», «Іноземну мову», профільний предмет («Загальна педагогіка» або «Психологія»). Тобто, це такі дисципліни, які в підсумку передбачають здачу кандидатського екзамену. Варіативні дисципліни – це такі, які визначає вищий навчальний заклад і самостійно обирають аспіранти. На підставі

Таблиця 1

Зміст і структура підготовки молодих науковців

	Форми і термін навчання	Освітня програма	Наукова практика	Педагогічна практика	Науково-дослідна робота
Перші	Очна форма навчання (4 тижні)	Цикл інваріантних (базових) дисциплін.	Стажування у вищому навчальному закладі або науково-дослід-		

		Складання іспитів із базових дисциплін	ному інституті. Визначення напрямку науково-дослідної роботи		
	Дистанційна форма навчання (43 тижні)	Участь у науково-методичних конференціях та семінарах		Розробка навчальної програми спецкурсу (навчального курсу) із врахуванням напрямку експериментальної роботи	Визначення і координація теми дисертаційної роботи. Розробка плану дисертаційного дослідження. Проведення констатувального експерименту
Другий курс	Очна форма навчання (4 тижні)	Цикл профілюючих (варіативних) дисциплін	Участь у науковому проекті (науковій темі) кафедри (лабораторії)	Проведення спецкурсу (навчального курсу) із напрямку експериментальної роботи. Розробка методичних рекомендацій за результатами експериментальної роботи.	
	Дистанційна форма навчання (43 тижні)	Участь у науково-методичних конференціях та семінарах			Проведення формувального експерименту. Робота над змістом дисертації
Третій курс	Очна форма навчання (4 тижні)	Цикл дисциплін (варіативних) за вибором.	Участь у експертизі кандидатських дисертацій	Проведення навчальних занять із студентами	
	Дистанційна форма навчання (42 тижні)	Участь у науково-методичних конференціях та семінарах			Оформлення тексту дисертації. Передзахист та захист дисертаційного дослідження

інваріантних і варіативних дисциплін складається навчальний і навчально-тематичний плани трирічної підготовки аспірантів.

Важливе значення для розвитку дослідницької компетентності аспірантів, на нашу думку, матиме введення наукової і педагогічної практик. Уведення наукової практики сприятиме:

- залученню аспірантів до виконання наукової теми кафедри вузу (лабораторії НДІ);
- участі аспірантів у експертизі кандидатських дисертацій;
- визначенню напрямку власної науково-дослідної роботи;
- формуванню дослідницьких умінь і навичок;
- проведення констатувального і формувального експериментів власного наукового дослідження (при необхідності) тощо.

Науково-дослідна робота, яку проводить аспірант, зосереджується на розв'язанні важливої наукової проблеми та може включати проведення наукового експерименту. Результатом такої діяльності має бути підготовка дисертації та її захист.

Педагогічна практика спрямовується на розвиток педагогічної майстерності викладача вищої школи. Навчальний план підготовки аспірантів і здобувачів подано у таблиці 2.

Підготовка молодих науковців за очно-дистанційною формою навчання забезпечує використання системи методів формуючого впливу на самостійну роботу аспірантів і здобувачів з метою не тільки вчасної підготовки дисертації, а й високої якості. Головними перевагами моделі очно-дистанційної форми підготовки наукових кадрів є: оптимальне поєднання очного та дистанційного навчання, традиційних і сучасних засобів навчання та інноваційних технологій; диференціація змісту освітньої програми; забезпечення відповідного рівня інформаційної культури; керована самостійна науково-дослідна робота за темою дисертації. Зазначимо, що саме очно-дистанційна модель підготовки наукових кадрів дозволяє вирішити протиріччя між обсягом освітньої програми, наукової і педагогічної практик та науково-дослідної роботи аспіранта.

Таблиця 2

Навчальний план підготовки аспірантів і здобувачів

Назва дисципліни	1 рік навчання																
	Загальний обсяг навчання (кредити)	Організаційно-настановна (очна) сесія				Дистанційний етап (самостійна робота)				2 (очна)сесія				Дистанційний етап (самостійна робота)			
		Загальна кількість годин	Лекції	Практичні та семінарські	Самостійна робота	Загальна кількість годин	Робота над дисертаційним дослідженням	Наукова практика	Педагогічна практика	Загальна кількість годин	Лекції	Практичні та семінарські	Самостійна робота	Загальна кількість годин	Робота над дисертаційним дослідженням	Наукова практика	Педагогічна практика
Основи наукових досліджень	2,9	86	16	14	56		+	+									
Філософія освіти	1,5	45	14	6	25		+	+									
Організація освітніх систем у країнах зарубіжжя*	1,5	45	14	6	25		+	+									
Іноземна мова	1,5									45	14	6	25		+	+	+
Педагогіка вищої школи	1,5									45	14	6	25		+	+	+
Логіка наукового дослідження	1,5									45	14	6	25		+	+	+
	2 рік навчання																
		3 (очна) сесія				Дистанційний етап (самостійна робота)				4 (очна)сесія				Дистанційний етап (самостійна робота)			
Фахові дисципліни	1,5	45	14	6	25		+	+	+								
Інформаційні технології у вищій школі	1,5	45	14	6	25		+	+	+								
Управління навчальним закладом*	1,5	45	14	6	25		+	+	+								
Психологія вищої школи	1,5									45	14	6	25		+	+	+
Управління проектами	1,5									45	14	6	25		+	+	+
Культурологія*	1,5									45	14	6	25		+	+	+
	3 рік навчання																
		5 (очна) сесія				Дистанційний етап (самостійна робота)				6 (очна)сесія				Дистанційний етап (самостійна робота)			
Правові основи наукової діяльності	1,5	45	14	6	25		+	+	+								
Педагогічна майстерність викладача вищої школи	1,5	45	14	6	25		+	+	+								

Менеджмент в освіті	1,5	45	14	6	25		+	+	+									
Економіка вищої освіти*	1,5									45	14	6	25		+	+	+	
		7 (очна)сесія																
Конференція з обміну досвідом		+																

Використання Інтернет-технологій на етапі очно-дистанційної підготовки наукових кадрів забезпечує доступ аспірантів до кращих світових освітніх ресурсів, розширює коло спілкування та обміну досвідом з колегами, відкриває широкі можливості для отримання професійної інформації.

З метою апробації теоретичних положень моделі очно-дистанційної форми навчання проведено індивідуальні та групові консультування для науково-педагогічних працівників і наукових керівників аспірантів і здобувачів. Крім того, членами творчого колективу було проведено у 2009-2011 роках для педагогічних і науково-педагогічних працівників Університету менеджменту освіти НАПН України семінари «Професійне зростання і Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти», «Вимоги до проведення наукових досліджень» та «Психологічні засади освітнього менеджменту».

За результатами дослідження творчим колективом НДР підготовлено підручник «Основи наукових досліджень» – 12 др. арк. і комплект дидактичних матеріалів – 8 др. арк., розроблено та впроваджено кваліметричну модель оцінки якості дисертаційного дослідження, навчальний план підготовки аспірантів за очно-дистанційною формою навчання, навчальний план і програму дисципліни «Основи наукових досліджень».

Упровадження результатів наукового дослідження творчим колективом здійснювалося шляхом:

- висвітлення і опублікування теоретичних результатів у наукових звітах, звітах вченої ради ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, статтях фахових видань, тезах;
- експериментального впровадження організаційної моделі навчання аспірантів за очно-дистанційною формою у навчальний процес;
- відкриття та проведення щорічної Всеукраїнської літньої школи аспірантів (ВЛША) у м. Ялта;
- висвітлення теоретичних результатів дослідження під час конференцій і семінарів Всеукраїнської школи новаторства;

- використання розроблених навчального плану, навчальних програм дисциплін та навчальної програми дисципліни «Основи наукових досліджень» (86 год.) у підготовці аспірантів і здобувачів за очно-дистанційною формою навчання ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»;

- проведення лекцій, які включені до змісту підручника «Основи наукових досліджень» (12 др. арк.), для аспірантів і здобувачів у період очної сесії;

- проведення тренінгів і практичних занять з дисциплін, включених до навчального плану підготовки аспірантів і здобувачів, під час проведення щорічної Всеукраїнської літньої школи аспірантів;

- використання розробленої кваліметричної моделі оцінки якості дисертаційного дослідження аспірантів і здобувачів.

Творчим колективом оприлюднено результати дослідження на 45 наукових і науково-практичних конференціях та семінарах різного рівня, опубліковано 38 наукових статей, обсягом 15,59 друкованих аркушів, видано монографію, підручник і 5 навчальних посібників.

Соціально-економічна ефективність проведеного наукового дослідження «Організаційно-методичні засади реалізації освітньої програми «Основи психолого-педагогічних досліджень» у системі післядипломної педагогічної освіти» обумовлена: скороченням терміну підготовки аспірантів і здобувачів та зростанням якості дисертаційних робіт; підвищенням відповідальності аспірантів і здобувачів за навчання в аспірантурі, посиленням відповідальності наукових керівників та кафедр за підготовку аспірантів і здобувачів та якість дисертаційних робіт.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, в результаті проведеного наукового дослідження ми отримали:

- підвищення рівня ефективності роботи аспірантури;
- унормування системи підготовки аспірантів і здобувачів;
- підвищення рівня дослідницької компетентності молодих науковців;
- вчасній підготовці і захисту дисертаційних робіт аспірантів і здобувачів.

Можна очікувати, що відпрацьована на базі ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України організаційна модель навчання аспірантів за очно-дистанційною формою, має перспективи впровадження у підготовку наукових кадрів через аспірантуру і докторантуру в Україні загалом. Її результати зможуть отримати широке використання у академічних інститутах і вищих навчальних закладах, які мають аспірантуру та здійснюють підготовку майбутніх науковців з психолого-педагогічних спеціальностей.

Виходячи із зазначеного, творчий колектив вважає пріоритетним напрямом подальших досліджень проблему підготовки молодих науковців, розвиток міжнародних досліджень з розробки нових програм і технологій навчання аспірантів і здобувачів.

Література

1. Британ В.Т. Организация вузовской науки: опыт и уроки. – К. : Либідь, 1992. – 168 с.
2. Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовен і Лувен-ла-Ньов, 28-29 квітня 2009 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/napr_ukr.doc.
3. Формування дослідницької культури молодих науковців. Колективна монографія / За ред. В.А.Семиченко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 133 с.
4. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 2-ге вид., перероб і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.